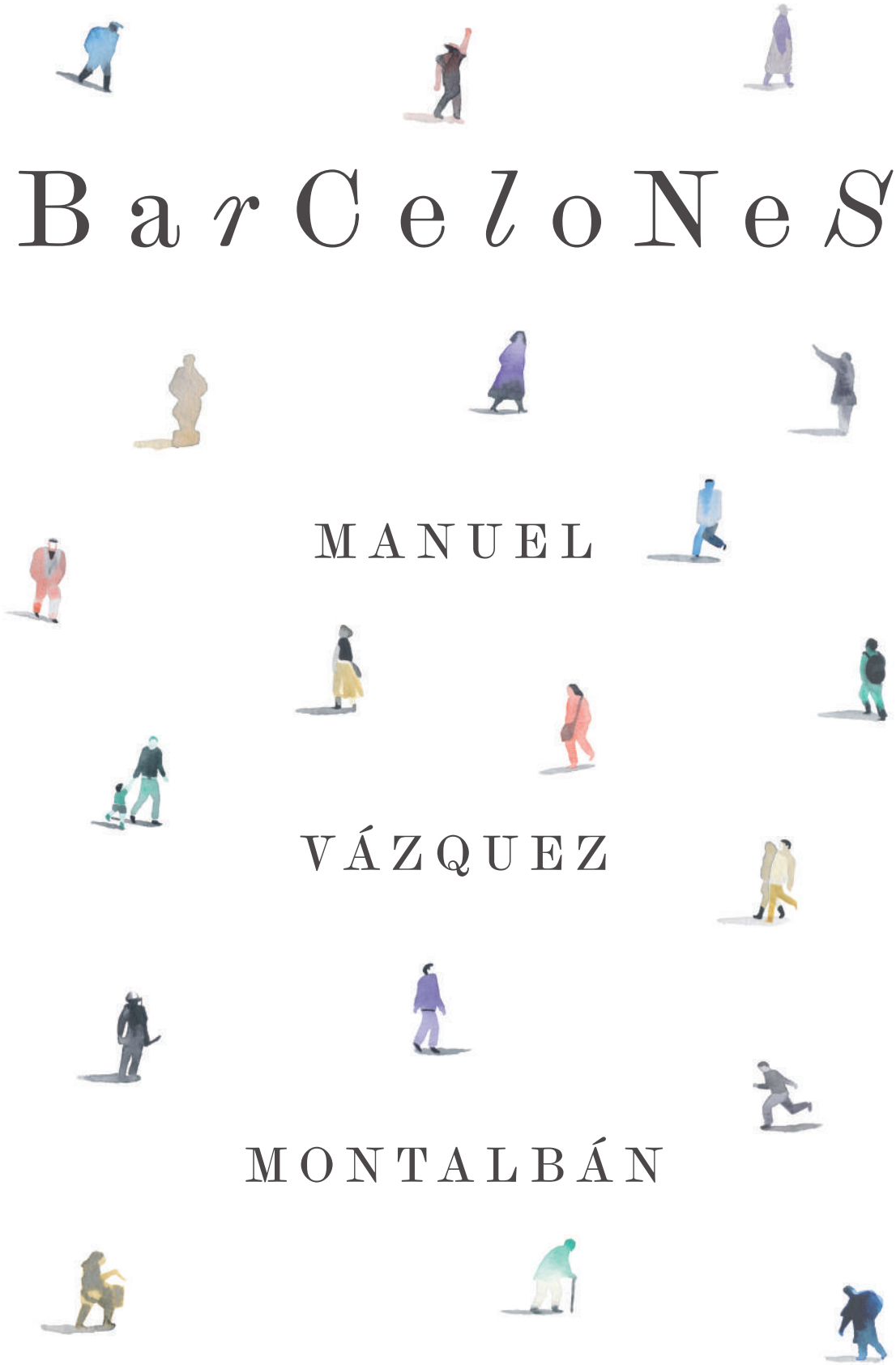
BarCeloNeS

MANUEL

VÁZQUEZ

MONTALBÁN

BarCeloNeS

MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN

Ajuntament de Barcelona

BARCELONES

© Manuel Vázquez Montalbán, 1987, i hereus de Manuel Vázquez Montalbán

Traducció de Xavier Lloveras

Segona edició actualitzada i revisada: setembre 2021

(Primera edició del llibre: Editorial Empúries, novembre de 1987)

Edita:
Ajuntament de Barcelona

Consell d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona:
Jordi Martí Grau, Marc Andreu Acebal, Águeda Bañón Pérez, Marta Clari Padrós, Núria Costa Galobart, Sonia Frias Rollón, Pau Gonzàlez Val, Laura Pérez Castaño, Jordi Rabassa Massons, Joan Ramon Riera Alemany, Pilar Roca Viola, Edgar Rovira Sebastià i Anna Giralt Brunet

Directora de Comunicació:
Águeda Bañón

Directora d'Imatge i Serveis Editorials:
Núria Costa Galobart

Edició:
Oriol Guiu

Producció:
Maribel Baños

Distribució:
M. Àngels Alonso

Edició i producció:
Direcció d'Imatge i Serveis Editorials
Passeig de la Zona Franca, 66
08038 Barcelona
tel. 93 402 31 31
barcelona.cat/barcelonallibres

Disseny, direcció d'art i maquetació:
Carles Murillo

Il·lustració:
Pau Gasol Valls

Revisió:
Francesc Soto

Traducció del pròleg de l'edició anglesa:
Vanesa Gómez / Traduccions MON

Barcelona, 2021
© de l'edició: Ajuntament de Barcelona
© de les il·lustracions: Pau Gasol Valls
© del prefaci: Quim Aranda
© de l'epíleg: Mari Paz Balibrea

ISBN: 978-84-9156-351-8
DL: B 16741-2021

Imprès en paper ecològic

Sembla que el meu barcelonisme es pressuposa, ja que durant els últims anys he rebut uns quants encàrrecs i suggeriments, nacionals i estrangers, per fer la glossa de la meva ciutat. Potser es pressuposa perquè gairebé tota la meva literatura l'he feta des del barcelonisme de l'espai que comparteixo i del temps que he viscut. De tots aquests suggeriments, de tots aquests encàrrecs, ha cristal·litzat en l'ambició d'aquest llibre l'oferta que em van fer Miquel Horta i Xavier Folch, responsables des de llocs diferents de l'Editorial Empúries.

M'he deixat dur per un seguit de falsedats insuficients: una falsa espontaneïtat, un automatisme de la memòria personal i culta que no és menys fals, i un indemostrable esforç erudit en el qual no insisteixo perquè no vull envair la parcel·la dels historiadors, científics socials que respecto i admiro. No és un llibre «poètic», ni un llibre històric, sinó una crònica documentada però subjectiva, seguint el mètode que ja vaig assajar fa temps per escriure Crónica sentimental de España *i* Crónica sentimental de la transición*. En aquest cas és la crònica de la meva ciutat, però implicant-hi totes les ciutats possibles que conté, perquè la tesi prèvia i imprescindible d'aquest llibre és que, com tota obra de creació, Barcelona no és Barcelona, sinó Barcelones. La cultura ja ha codificat una Barcelona brillant i mesocràtica, que és la que surt als llibres. Jo he volgut destacar uns quants solistes del cor que fins ara havien estat deixats de la mà de Déu, i he volgut contribuir d'aquesta manera a una memòria diferent d'una ciutat pluridimensional. El protagonisme de fi de mil·lenni que inevitablement ha de tenir la Barcelona olímpica ha estat un esperó important, però no tant com un impuls, una voluntat íntima d'orientació. Tots els escriptors escriuen per orientar-se ells mateixos i encara més si la matèria de la seva escriptura és una ciutat. Espero que el lector present i futur assumeixi els meus punts cardinals. I, si no és així, que pensi en l'honestedat literària de la meva feina, amb el benentès que l'honestedat a la literatura no té res a veure amb l'honestedat a la vida quotidiana. Totes les propostes literàries es basen en deshonestedats intermèdies: la memòria, la cultura, el desig, les paraules.*

MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN

Índex

PREFACI 6
ELS RISCOS DE LA CIUTAT COM A MERCAT 9

I
DES DELS TURONS
18

II
LES CIUTATS SUBMERGIDES
48

III
L'HOME LLIURE A LA CIUTAT LLIURE
92

IV
LA BEN PLANTADA
156

V
LA CIUTAT OCUPADA
238

VI
MIL·LENNI
306

EPÍLEG 358

EL PEIX TORNA A L'AIGUA TRENTA ANYS DESPRÉS

En un llibre-entrevista publicat la primavera de 1996, a Manuel Vázquez Montalbán li van plantejar la següent qüestió: «Quan ara passeja pels carrers del Raval, quina sensació experimenta?» Feia ja molts anys que Montalbán havia trobat per viure i escriure un racó prou allunyat del rovell de l'ou de la ciutat, que és on havia nascut. Aquell trànsit de sud a nord completat en quasi quatre dècades de vida exemplificava l'ascensió social i econòmica, que va anar acompanyada del reconeixement intel·lectual. Hauria oblidat els seus orígens?

La resposta que Montalbán va donar a la pregunta implicava, ans el contrari, l'admissió de vincles genètics amb el Raval impossibles de trencar, encara que, com l'historiador d'ofici de què parlava Edward H. Carr, ell també havia decidit situar-se en un punt distant i elevat per tenir una millor perspectiva i entendre i poder explicar de forma més comprensible la seva ciutat, no necessàriament amb més objectivitat. Vincles culturals, en tot cas, que s'identificaven amb una tradició social i urbana de lluita i reivindicació; de recuperació del que va ser desballestat el 1939, i que també havia estat castigat amb anterioritat en processos previs d'emancipació.

«Molts dies tinc la sensació que pot tenir el peix que torna a l'aigua», va admetre Montalbán en referir-se als carrers i places de la infantesa. Parlava en concret del seu barri, però també de tota la ciutat. Perquè el Xino sintetitzava, per a bé i per a mal, totes les que caben a Barcelona, i que ell tenia al cap i al cor: des de l'esplendor del Palau Güell fins a la pobresa digna del carrer de la Cadena o de Sant Rafael o la més atrotinada i lumpen del carrer d'en Robador. No debades escrivia al final de *Barcelones* que «qualsevol recorregut [per la ciutat] ha d'acabar a la Rambla i als seus voltants».

Trenta anys després de la publicació d'aquella seva crònica de les moltes ciutats que se sobreposen en l'espai i el temps, una damunt de l'altra, i que conflueixen en les coordenades de GPS que anomenem Barcelona, estic convençut que continuaria dient el mateix: que tots els camins duen a la Rambla, per bé que amb molts més turistes i creueristes que el 1987; amb uns voltants esventrats, destruïts, homogeneïtzats, higienitzats i *airbianbinitzats*, en tot cas perduts per sempre però no plorats eternament. Les petjades de tot allò que ja no hi és resten en les hemeroteques i els arxius fotogràfics, en la memòria de les pedres i en la dels seus habitants, i en alguns textos que han escrit cronistes-fotògrafs de llapis i

paper. I, sens dubte, un d'excepció va ser Manuel Vázquez Montalbán, que, amb una paraula, una frase i una ironia que sempre arrencava un somriure, sovint deia tant o més que mil imatges. Tot això és *Barcelones*. I per això calia reeditar el llibre.

A més, la lectura permetrà recuperar un Montalbán volgudament poc llegit, que ja aleshores, en ple pujolisme narcotitzant, feia recompte exhaustiu del memorial de greuges de la ciutat i del país davant dels embats de la història. Una història que sovint havia pres forma de canonades des de Montjuïc o de bales de pistolers de la patronal. Destinades les unes i les altres a posar fi als anhels de la Rosa de Foc, que es rebel·lava sistemàticament contra el destí que li imposaven, si calia, tornant-s'hi amb bombes i més bombes.

L'edició que el lector té a les mans és curosa amb el text original, que només s'ha alterat per esmenar alguns mínims errors que hi havia en la primera edició. A més, s'hi inclou el pròleg de la versió anglesa, inèdit fins ara en català. Escrit el 1991, quatre anys després de l'aparició del text original, permet reconèixer el caràcter gairebé visionari de l'autor quant a la seva anàlisi sobre el possible futur de la ciutat postolímpica. Una anàlisi que, per moments, avui encara és vigent. El lector hi trobarà també un seguit de notes que, si ho desitja, l'ajudaran a situar referències socials, polítiques, culturals o històriques de vegades massa críptiques o conjunturals. I també actualitzen el mapa de les passejades: perquè, en tres dècades, els canvis viscuts a Barcelona han estat enormes i profunds.

El peix torna a l'aigua, doncs, per ajudar a recuperar i «conservar tot el que [Barcelona] ha construït». Era necessari que Montalbán ho fes al final del mil·lenni passat i ara, a tocar de la tercera dècada del segle XXI, és de justícia que se'l reivindiqui. Aleshores, el canvi que picava a les portes de la ciutat tenia forma d'anelles olímpiques, patrons de transformació, sí, però cotilles de consens social que podien malmetre la sempre necessària dissidència. Ara vivim noves sacsejades, algunes d'internes, d'altres de globals, i no és possible saber què en sortirà, de tot plegat, com llavors tampoc no ho era. Però, en tot cas, el que queda és la mirada imprescindible de Manuel Vázquez Montalbán sobre les Barcelones del passat que ha de formar part dels fonaments de les Barcelones del futur.

QUIM ARANDA

ELS RISCOS DE LA CIUTAT COM A MERCAT

Manuel Vázquez Montalbán va escriure aquest pròleg en castellà l'any 1991 per a l'edició en anglès del llibre Barcelonas *però, com que el manuscrit original es va perdre, s'ha traduït de l'anglès al català per a les noves edicions del llibre, en les quals hem pensat que seria interessant publicar-lo.*

Alguna cosa especial deuen tenir els anglesos que els autors europeus insisteixin a escriure pròlegs especials per a ells. Potser la seva insularitat genera en els habitants del continent un cert complex sobre la seva pròpia capacitat per comunicar-se. Sigui com sigui, la qüestió és que el filòsof José Ortega y Gasset va escriure un pròleg per a l'edició anglesa del seu ambigu estudi filosòfic i històric *La rebelión de las masas* en què justificava la política de no-intervenció en la Guerra Civil Espanyola. El meu pròleg apel·la a tot el contrari. Demano que s'intervingui en una guerra que s'està lliurant en aquests moments a Espanya, una guerra basada en un frenètic desig de créixer per créixer, sense tenir-ne en compte el cost, encara que aquest sigui la destrucció del paisatge. Bona mostra d'aquest conflicte és la Barcelona contemporània, un focus d'atenció internacional gràcies als Jocs Olímpics del 1992, que han condicionat la recent urbanització de la ciutat fins a límits molt més amplis del que requeria una valoració racional de les seves necessitats.

Els viatgers anglesos que ja hagin visitat Barcelona o que ho vulguin fer han de saber que els seus límits municipals no inclouen una sinó unes quantes ciutats i que gairebé totes han patit una transformació radical arran dels Jocs Olímpics. La dialèctica entre el que és vell i el que és nou (en aquest llibre en descric l'evolució al llarg de la història de la ciutat) s'ha resolt amb la imposició del que és inevitable. És el que sol passar. En els últims embats de la contesa entre el que és vell i el que és nou, el que és inevitable passa desapercebut.

La ciutat olímpica farà tot el possible per pal·liar l'endarreriment que ha desprestigiat Barcelona, Catalunya i Espanya durant el segle xx. Mentre escric, la ciutat és presa del nerviosisme per l'estat dels preparatius per als Jocs. Però estiguem tranquils. Quan vostès arribin, els decorats bàsics de l'espectacle olímpic estaran a punt i poca gent es preocuparà encara que només sigui de preguntar-se si l'espectacle en si mateix és necessari. La ciutat s'ha convertit en un enorme solar en construcció. Durant quatre anys,

les obres han generat en els barcelonins un estat febril a mig camí entre l'esperança i la perplexitat. Per acollir uns Jocs, les ciutats han de modernitzar les seves instal·lacions esportives, els hotels i les infraestructures per donar cabuda a espectadors, esportistes i periodistes, ho han de disposar tot per a un circ que ha de durar quatre setmanes. Però, i després, què? Deutes i tot d'edificis de dubtosa utilitat. Sí, això passa a totes les Olimpíades, però a Barcelona, després dels quaranta anys d'estat d'excepció que va imposar el franquisme, els Jocs tenen tot un altre significat. Els Jocs Olímpics de Barcelona ens ofereixen una oportunitat per recuperar-nos d'aquest endarreriment i per treure'ns de sobre l'apatia heretada del període de postguerra, vint anys de pobresa i vint més d'abusos especulatius.

De sobte, com si s'hagués desfermat alguna força sobrenatural, el terra de la ciutat s'ha obert perquè s'hi puguin instal·lar cables de telèfon i canonades de gas. Així i tot, no sembla que aquestes obres d'infraestructura estiguin del tot coordinades. Les rases se succeeixen aleatòriament com si alguna divinitat celestial hagués perdut alguna cosa sota terra i s'entestés a trobar-la. Després de les rases, una altra onada de destrucció s'obre camí per deixar pas a rondes i túnels que duran la ciutat més enllà dels seus límits aparentment impenetrables, i la desplegaran cap als pobles circumdants, que, amb cautela, es preparen per a l'arribada de la metròpoli.

La Vila Olímpica s'ha construït al front marítim del Poblenou, com a precursora de l'expansió cap al nord de la ciutat, cap als centres turístics del Mediterrani, al Maresme i la Costa Brava. La Vila transformarà el paisatge de la revolució industrial de Barcelona i entregarà així a les excavadores la denominada Manchester de Catalunya, una concentració de capital vuitcentista a les decrèpites fàbriques tèxtils del Poblenou, i la seva utòpica tradició socialista, que irònicament es continua conservant al nom de la mateixa Vila. Així, la Vila s'ha denominat Nova Icària en honor a les comunitats llibertàries experimentals que Étienne Cabet va fundar en uns incipients Estats Units i que van suscitar un notable suport entre la classe obrera del Poblenou del segle xix. Oriol Bohigas, arquitecte català que ha exercit una influència enorme en l'urbanisme olímpic, va definir el projecte de la Vila Olímpica com un «homenatge al socialisme utòpic del segle XIX».

Construïda sobre terrenys expropiats per les autoritats municipals, la Vila va ser arrendada a promotores immobiliàries privades per l'empresa de propietat municipal Nova Icària, S.A. La majoria dels sis mil pisos que inclou el projecte ja s'han venut al mercat lliure i han assolit preus de fins a quaranta milions de pessetes. Cap no ha estat subvencionat, al contrari del que es va prometre quan es va fer públic el projecte l'any 1986. El destí d'Étienne Cabet va resultar profètic. Després de travessar l'Atlàntic amb un grup format principalment per idealistes francesos i catalans, un agent immobiliari nord-americà el va ensarronar a la riba del Mississipí: el terreny que havia adquirit per fundar la seva utòpica comunitat va resultar ser una zona àrida i semidesèrtica.

Un segle i mig després, sobre les runes de fàbriques i magatzems derruïts, s'alça una espectacular ciutat residencial de classe mitjana-alta, envoltada per fràgils comunitats obreres del Poblenou i per enormes reductes de precarietat com La Mina, un barri gitano d'edificis alts perillosament proper a la nova Vila. Entretant, mentre els ciutadans més acabalats de Barcelona assisteixen a la subhasta de la Vila Olímpica i es disposen a traslladar-s'hi tan aviat com acabin els Jocs, l'excavadora municipal arrasa edificis del casc antic, al degradat Barri Xinès i als carrers una mica més dignes del Raval.

Tota la ciutat s'ha transformat i no passarà gaire temps abans que molts dels seus habitants entenguin que també se'ls ha extirpat un fragment considerable de la seva memòria, meitat cervell, meitat cor. Se'ns garanteix que el resultat serà una completa modernització de Barcelona, que servirà per compensar mig segle d'evident subdesenvolupament que s'ha anat acumulant, des que, en els anys trenta, el president republicà Macià, patrocinat per Le Corbusier, va impulsar l'últim intent de projecte racional per a la ciutat. I aquesta és la visió optimista de la implacable destrucció i construcció a què assistim.

Amb tot, també hi ha interpretacions crítiques i pessimistes. ¿I si resulta que, amb el pretext dels Jocs Olímpics, un ajuntament amb escassos recursos econòmics, controlat per una esquerra paralitzada pel repte que té al davant, ha confiat la gestió d'aquesta immensa onada de creixement urbà a la iniciativa privada? ¿Que potser el que podria haver estat un model d'expansió urbanística

democràtic no s'ha convertit en un frenesí especulatiu seguint el model de «la ciutat com a mercat», que planteja el desenvolupament urbanístic com un procés a mida per beneficiar les classes socials més acabalades?

Si fem una lectura malintencionada del pla urbanístic d'inspiració olímpica, podríem creure que els túnels que foraden la serra de Collserola cap al nord-oest de la ciutat només són vies de proveïment per a una nova frontera residencial especulativa a ciutats com Sant Cugat, la població de la qual s'ha multiplicat en els últims anys paral·lelament a la introducció de capital estranger als seus parcs empresarials i polígons industrials d'alta tecnologia. En aquest mateix sentit, les rondes i els aparcaments del centre de la ciutat parlen més d'una civilització de l'automòbil que de la recuperació de la ciutat per al vianant, una característica essencial de les preteses bases filosòfiques del projecte.

L'aparent «remodelació» de l'antiga Barcelona només servirà per gentrificar el centre de la ciutat bo i assolant zones que el temps i la misèria ja havien derruït en part. Els seus habitants actuals, empobrits econòmicament, ben aviat seran substituïts per una nova classe mitjana, delerosa de conquerir el centre i el sud de la ciutat, això sí, després d'instal·lar-hi calefacció central i portes de seguretat, sense les quals resulta difícil sentir-se còmodament hegemònic.

La Vila Olímpica es convertirà en una avançada de la classe mitjana dins d'un territori hostil i, inevitablement, desencadenarà l'èxode de l'actual població del Poblenou atès l'augment de la renda de lloguer de la zona. Les antigues fàbriques i els seus voltants estan sent adquirides a tot córrer per redefinir-les i reutilitzar-les posteriorment. Qui defensarà, en els propers anys, que es conservi l'espai industrial o els habitatges de classe obrera adjacents a aquesta Malibú barcelonina?

A la Barcelona olímpica, els crítics de l'urbanisme franquista han passat a ser els gestors del desenvolupament urbanístic olímpic, mentre que les associacions de veïns que van liderar les lluites contra l'especulació dels anys seixanta i setanta ja s'han dissolt. La ciutat ha quedat greument desarmada. El realisme conservador és la ideologia dominant i els pragmàtics han aconseguit imposar-se. Els enfrontaments entre crítics i pragmàtics sempre

acaben caient del costat dels segons. Fet i fet, el treball dels pragmàtics sempre està a la vista, mentre que les opinions dels crítics solen acumular pols als prestatges de les biblioteques.

En el futur, els barcelonins passejaran per l'Anella Olímpica de Montjuïc i admiraran la seva nova arquitectura.

El renovat estadi olímpic, que en la seva forma original hauria acollit l'Olimpíada Popular contra el nazisme de Barcelona del juliol del 1936 si el cop d'estat de Franco no n'hagués interromput la cerimònia d'inauguració, recuperarà la façana, si no l'esperit. El Palau Sant Jordi, pavelló d'esports cobert i alhora temple oriental de l'arquitecte japonès Arata Isozaki, serà utilitzat amb tota probabilitat per la secció de bàsquet del Futbol Club Barcelona, de manera que se sumarà a l'actual imperi immobiliari de Josep Lluís Núñez. Poca gent es preguntarà si no es podria haver gestionat tot d'una altra manera. La mateixa actitud s'imposarà respecte de la Vila Olímpica, les rondes, les torres de telecomunicacions i la reurbanització dels barris antics. Al ciutadà del futur li serà impossible fer una anàlisi en profunditat del que és vell i del que és nou, del que s'ha conservat i del que s'ha millorat.

Ara mateix, la ciutat no té temps d'analitzar el que ha passat. Amb prou feines és conscient de si mateixa. Amb les eleccions a quatre passes, Barcelona no conservarà el més mínim record del que s'ha perdut en el passat. S'ha quedat mirant, immòbil, mentre demolien els *xiringuitos* de la Barceloneta, amb un fatalisme més propi dels anys del franquisme. Però el poder central és el poder central. No hi ha hagut ni una sola manifestació. La solitud dels propietaris dels petits restaurants és l'exemple perfecte de la manca de solidaritat que caracteritza la ciutat olímpica.

Amb aquesta mateixa actitud fatalista es remodelarà l'antic port, i l'activitat comercial que tenia quedarà reduïda a una simple zona comercial, atractiva per a inversors ben informats però molt lluny del pla original de donar un ús públic als molls. Com a símbol horrible de la revisió del projecte del port, s'alçarà el nou centre de negocis internacional de l'arquitecte estatunidenc I. M. Pei, que afegirà vint plantes d'oficines al fins ara escassament elevat horitzó de Barcelona. Oblidades queden ja les anteriors campanyes contra l'especulació i en defensa del port o dels parcs amenaçats per les promotores immobiliàries en la seva

intenció de construir més hotels. Els barcelonins observen tants canvis a la ciutat olímpica que sembla que en realitat no hi ha res que tingui importància. El poder econòmic, local i estranger, ha aprofitat aquest desconcert en la batalla per racionalitzar el mercat immobiliari. Després de la mort de Franco, el pànic es va estendre entre els nombrosos promotors i constructors que havien forjat les seves fortunes sota el règim corrupte de l'alcalde franquista Porcioles i que ara intentaven calibrar les conviccions de les noves autoritats. En els anys seixanta, Porcioles va permetre que una especulació salvatge aixequés un cinturó de barris dormitori de grans alçades a la perifèria de la ciutat. I aquests especuladors es preguntaven si la democràcia els faria pagar els pecats del passat. Ben aviat van descobrir que la principal preocupació de la majoria dels alcaldes socialistes era no semblar tan radicals com per inhibir la inversió capitalista, per especulativa que fos.

Els Jocs han tingut un promotor incansable en la persona de Joan Antoni Samaranch, el president català del Comitè Olímpic Internacional, un dels factòtums de l'urbanisme porciolista. El seu coneixement intern del mercat immobiliari de Barcelona ha reafirmat la seva autoritat com a papa de l'olimpisme. Les batalles entre Samaranch i la confusa successió de comitès i persones que s'han encarregat de l'organització dels Jocs i del creixement urbanístic que aquests han generat sovint semblaven escenes pròpies de *Hamlet*. El reconeixement, per part del ministre d'Obres Públiques, Josep Borrell, que els suborns han passat a ser un mètode acceptat per atorgar contractes d'obra d'un cap a l'altre de l'Estat espanyol provoca especial preocupació en una ciutat en què les temptacions semblen irresistibles.

A Barcelona, la pressió d'acabar els preparatius a temps ha fet que els polítics sacrifiquin les obligacions ètiques dels seus càrrecs. Se'ls acusa d'haver malbaratat la primera oportunitat en la història que tenia la ciutat de posar en pràctica un model de creixement democràtic basat en les necessitats objectives dels seus habitants. On són els habitatges de subvenció pública? On són les polítiques socials que podrien haver començat a eliminar les desigualtats entre el nord i el sud que podem trobar a la mateixa ciutat? On és el compromís de crear infraestructures i fomentar la diversitat cultural en comptes de fer despeses excessives i vistoses? Qui ha racionalitzat «la ciutat com a mercat»?

Tanmateix, no podem enumerar aquest llistat de sospites i insatisfaccions sense que ens consumeixi una por terrible de quedar en el més complet dels ridículs. Qualsevol dubte que plani sobre el projecte s'esvairà tan bon punt la ciutat comprengui que tot va ser inevitable i, per tant, justificat. Quan la futura Vila Olímpica acabi sent un centre radial per a la reurbanització i la gentrificació de quilòmetres i quilòmetres d'habitatges de classe obrera, ningú preguntarà si les coses es podrien haver fet d'una altra manera. Per als residents d'avui, obligats a abandonar casa seva per deixar pas als promotors immobiliaris, el missatge quedarà ben clar. El més inevitable de tot és allò que ja està acabat.

Els visitants estrangers i els mateixos barcelonins passejaran sota l'opulenta ombra de la Vila Olímpica per espigons construïts sobre un mar fins ara contaminat i desdenyat. Admiraran aquesta nova Barcelona, curosament reconstruïda a les zones més distingides, més apedaçada a la perifèria, resultat d'una grandiosa operació que ha combinat una mínima previsió social amb la màxima pompa i cerimònia. Només queda per veure si aquesta enorme inversió no ha estat només un simple exercici en interès propi d'empreses immobiliàries i de construcció o si, efectivament, tindrà alguna utilitat per a la ciutat més enllà de l'any 2000. Avui, en general, tothom reconeix que l'ampliació de l'aeroport que va fer Ricard Bofill, un projecte dissenyat per adaptar l'estètica clàssica a les necessitats funcionals del segle xxi, va quedar petita. L'aeroport de Bofill potser és bonic, un dinosaure infradimensionat i bonic. Podria ser que al capdavall totes aquestes floritures olímpiques no fossin res més que exquisits dinosaures?

En tornarem a parlar l'any 2092.

MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN

I

Des dElS TuRONnS

I

«He pujat la muntanya per mirar-te
blanca i estesa en pompa de carreus.
He volgut contemplar-te i estimar-te
ran de l'onatge que et mullava els peus.»

AGUSTÍ ESCLASANS

Per què no Hèrcules? Les ciutats amb història sempre han mirat de buscar els seus orígens a la llegenda. Així com Roma va haver d'ordir una trobada d'amor entre Dido i Enees perquè del despit i de la fugida del cabdill troià en nasqués el prestigi de la capital de l'imperi, Barcelona va reclamar la mirada d'Hèrcules per néixer. Va ser Hèrcules qui, després d'arribar a les costes mediterrànies d'Ibèria, va pujar a la primera muntanya que va trobar i va contemplar, entre dos rius, un paisatge d'oliveres, pinedes, ametllers i llorers que entapissaven suaus turons menors, com un avanç geològic, fins que els seus ulls van ensopegar amb la barrera de la serra de Collserola. No se sap si Hèrcules, com tots els bons colonitzadors, va posar nom al que descobrien els seus ulls o si, en canvi, entretingut pels seus treballs múltiples, va practicar el turisme visual i se'n va tornar per on havia vingut. Mossèn Jacint Verdaguer, el poeta angular de la llengua literària catalana contemporània, s'imagina l'escena amb la grandiloqüència necessària perquè un viatge d'Hèrcules no es pugui banalitzar:

«Quan a la falda et miro de Montjuïc seguda,
m'apar veure't als braços d'Alcides gegantí,
que per guardar sa filla del seu costat nascuda
en serra transformant-se s'hagués quedat aquí.»

Filla, doncs, de la mirada d'Hèrcules, sense discutir l'autoritat de l'elevada citació, caldria demanar-se què hi feia Hèrcules en un lloc tan allunyat de les seves costes d'origen. A *Històries e conquestes dels excellentíssims e cathòlics reys d'Aragó*, Pere Tomic hi dona totes les explicacions necessàries i acumulades des de l'edat mitjana per una historiografia local més poètica que no científica. Sembla que Hèrcules, després de la lluita contra Gerió, es dedica a colonitzar Sevilla, Tarassona, Tarragona, la Seu d'Urgell, Balaguer, Manresa i Vic, i quan volia anar cap als Pirineus, per aconseguir la unitat europea, rep una ambaixada de grecs il·lustres que li demanen que participi en la guerra de Troia. Només li arriba una part de l'ambaixada perquè una tempesta ha enfonsat la major part de les naus davant una estranya muntanya denominada Mont Jovis, l'actual Montjuïc, i Hèrcules, després d'acceptar l'encàrrec, funda una petita colònia a la muntanya que

ha contemplat la fatídica tempesta. Els pobladors seran precisament els supervivents de la novena embarcació; cal fixar-se en l'astúcia etimològica de l'historiador: novena barca, barca nona, barcinona, *Barcelona.*

Però deixem de moment històries i llegendes i retinguem el fet que la ciutat va néixer en un dels turons que ha donat caràcter a la seva evolució, en una lluita dialèctica entre la ciutat de pedra domesticada i la terra que des del mar s'aixecava suaument cap al seu horitzó preferit de muntanyes. Poques ciutats tenen el privilegi de néixer amb miradors naturals i de tenir els punts cardinals dibuixats per la geografia. A Barcelona els punts cardinals no són referencials o imaginaris. Són el mar —que es diu Mediterrani—, dos rius —el Besòs i el Llobregat—, i finalment un hipotètic nord de muntanyes que domina el promontori del Tibidabo. Aquests punts cardinals es veien nítidament quan Hèrcules va fer el gest, però el creixement de la ciutat ha creat un teixit urbà que ha cobert implacablement els turons menors i ha convertit els rius en canals amenaçats per la geometria dels carrers i les cases. Des de Montjuïc es pot veure el suau promontori Tàber, centre radial de la primera Barcelona històrica, a pocs metres del mar. Una mica més marcats, els turons de Monterols, el Putxet, la Creueta del Coll, el Carmel, la muntanya Pelada i el turó de la Peira —abans d'enfrontar-se a l'aparent rotunditat de la serra de Collserola amb el seu cim dominant, el Tibidabo, amb a penes cinc-cents quaranta-dos metres—, però prou ben situats per tancar l'horitzó de la ciutat. Des de Montjuïc, amb Hèrcules o sense Hèrcules, els primitius habitants d'aquestes terres, els laietans, dominaven tots els camins amenaçadors, fossin de mar o fossin de terra. Després la història continuaria des del mont Tàber, i Laie quedaria com una referència ibèrica quasi llegendària, recuperada molts, molts anys més tard per posar nom a una via que destruïa bona part de la Barcelona vella, la via Laietana, i també per anomenar una revista intel·lectual crítica que als anys cinquanta va contribuir a la reconstrucció de la raó democràtica en l'Espanya franquista. Intel·lectuals com Manuel Sacristán, Josep Maria Castellet, Gabriel Ferrater, Joan Ferraté, Juan i José Agustín Goytisolo, Carlos Barral... van anomenar *Laye*[1] una revista que feien servir per reflexionar el·lípticament sobre la vida i la cultura d'una ciutat segrestada pel feixisme.

1
La revista *Laye* és considerada el punt de partida del grup barceloní de la Generació del Mig Segle. La publicació va brindar consciència estètica i civil a un seguit de joves universitaris que, amb els anys, es van convertir en les destacades figures que esmenta Manuel Vázquez Montalbán, en endavant MVM.

«Yo beberé, algún día,
el rojo vino, el aire
de tu resucitada
juventud, y saldré
por tus calles cantando,
cantando hasta quedarme
sin voz, porque serás,
de nuevo y para siempre,
albergue de extranjeros,
capital de los mares,
patria de los valientes,
tú, Laye, mi ciudad.»

Així poetitzava José Agustín Goytisolo el passat idealitzat i el futur fantasiejat des d'un Montjuïc que coronava un castell d'història controvertida. Antigament, des d'aquesta muntanya es feien senyals de foc per a les embarcacions que pescaven al mar. Per això n'hi havia prou amb una torre vigia, que el 1640 es va convertir apressadament en castell, trenta dies de feina, des d'on es poguessin enfrontar a les tropes del rei espanyol Felip IV, que volia apoderar-se de Barcelona i consumar la definitiva dependència de Catalunya en relació amb la corona de Castella. L'edificació no hi va poder fer

